

Narodziny nazizmu

Agnieszka Subik-Skonieczna,
Tomasz Skonieczny

RE:MEMORY

multimedialne historie lokalne

Etap edukacyjny:

szkoła podstawowa (klasa VIII), szkoła ponadpodstawowa

Czas trwania:

45 minut

Słowa kluczowe, najważniejsze pojęcia, problemy:

Holokaust, obozy koncentracyjne, prześladowania, łamanie praw człowieka, państwo totalitarne, utrata terytorium, reparacje, bezrobocie, kryzys gospodarczy, Lebensraum, ideologia rasy panów

Zakres tematyczny, główne założenia merytoryczne scenariusza:

historia Niemiec i Europy, lata 20. i 30. XX w.; Republika Weimarska, III Rzesza; powstanie nazizmu, przejście władzy przez Adolfa Hitlera, budowa państwa totalitarnego, społeczeństwo III Rzeszy, zbrodnie nazistów przed wybuchem II wojny światowej

Cele:

Uczniowie i uczennice

- przedstawiają genezę nazizmu,
 - charakteryzują wpływ, jaki państwo wywierało na obywatela w systemie nazistowskim,
 - rozumieją mechanizmy i cele nazistowskiej propagandy (z I połowy lat 30.).
-

Metody i środki dydaktyczne, materiały:

materiały ikonograficzne oraz teksty źródłowe, tablica / flipchart

Formy pracy:

praca pod kierunkiem (analiza materiałów źródłowych), dyskusja, elementy wykładu, mapa mentalna, praca w grupach

Program realizuje Centrum Edukacji Obywatelskiej. Program wspiera finansowo Fundacja EVZ *Pamięć – Odpowiedzialność – Przyszłość*. Partnerem projektu jest Fundacja Gazety Wyborczej. Niniejszy tekst nie reprezentuje stanowiska Fundacji EVZ. Fundacja EVZ nie ponosi odpowiedzialności za treść powyższego materiału.

Wstęp (10 minut)

Jako wprowadzenie do lekcji zaprezentuj uczniom i uczennicom tekst wiersza Martina Niemöllera *Kiedy naziści przyszli...* (Załącznik nr 1). Zadaj pytania: o czym opowiada ten wiersz? Co mówi on o sytuacji panującej w Niemczech pod rządami nazistów? Jako uzupełnienie dla odpowiedzi zadaj kolejne pytanie: z jakimi działaniami kojarzy się wam państwo niemieckie pod rządami nazistów / polityka prowadzona przez nazistów?

Podsumuj wypowiedzi młodzieży i zapisz w dobrze widocznym miejscu na tablicy hasła / słowa-kłucze, które charakteryzują działania państwa nazistowskiego (np.: Holokaust, obozy koncentracyjne, prześladowania, łamanie praw człowieka, państwo totalitarne).

Praca w grupach: zadanie 1 (15 minut)

Zadaj młodzieży wprowadzające kolejny etap lekcji pytanie: jak według niej doszło do przejścia władzy w Niemczech przez nazistów? Czy od samego początku zapowiadali oni wprowadzenie zbrodniczego systemu? Czy może obiecywali oni Niemcom coś zupełnie innego?

Rozdaj materiały pomocnicze w formie kopii Załącznika nr 2 lub zaprezentuj zamieszczone na nim ilustracje za pomocą rzutnika. Podziel uczniów i uczennice na grupy po 3–4 osoby. Poproś, by w oparciu o otrzymane/prezentowane materiały oraz wiedzę pozaźródłową poszukali odpowiedzi na pytanie: co przedstawione zdjęcia i grafiki mówią o problemach, przed którymi stało społeczeństwo niemieckie? Następnie poproś każdą z grup, by podała swoją interpretację na forum klasy. Zanotuj na tablicy, pod/obok słów wypisanych poprzednio, hasła / słowa-kłucze, które charakteryzują sytuację panującą w Niemczech w latach 20. XX wieku (np.: utrata terytorium, poniżenie, reparacje, bezrobocie, kryzys gospodarczy, pogarszająca się sytuacja materialna obywateli). Zrób to tak, by przy każdym z nich zostało wolne miejsce.

Jako podsumowanie wyjaśnij za pomocą krótkiego wykładu, że aby zrozumieć, jak doszło do przejścia władzy przez nazistów w Niemczech, a tym samym do wymienionych wcześniej najbardziej drastycznych przejawów ich rządów, należy zadać sobie pytanie, jak wyglądała sytuacja w Niemczech w latach dwudziestych XX wieku. Podczas tej części lekcji możesz zaprezentować uczniom i uczennicom plakat NDSAP – „Nasza ostatnia nadzieja – Hitler” (Załącznik nr 3), zapraszając do jego zinterpretowania.

Przykładowy komentarz nauczycielski:

Początkowo rządy nazistów nie nosiły łatwo dostrzegalnych oznak zbrodniczości. Były odpowiedzią na potrzeby społeczeństwa niemieckiego, w którym narastało poczucie frustracji i zagubienia. Niemcy przegrały I wojnę światową (układ rozejmowy podpisany został w listopadzie 1918 roku). Na konferencji pokojowej w Paryżu zostały jako jedyne państwo obarczone winą za konflikt. Nałożono na nie obowiązek spłaty reparacji na rzecz zwycięzców i rezygnacji z części przedwojennych terenów. Reparacje w połączeniu z powojennymi trudnościami ekonomicznymi doprowadziły do hiperinflacji i załamania się gospodarki – który to stan uległ po 1929 r. dramatycznemu pogorszeniu wraz z Wielkim Kryzysem – a tym samym do wzrostu bezrobocia i znaczącego pogorszenia się sytuacji materialnej niemieckich rodzin. System polityczny powojennych Niemiec, po obaleniu władzy cesarskiej i ustanowieniu republiki (tzw. Republiki Weimarskiej) okazał się niewydolny. Kolejne rządy nie miały pomysłu na rozwiązanie problemów gospodarczych i politycznych, w tym wyprowadzenia Niemiec z izolacji na arenie międzynarodowej. W sytuacji, kiedy demokracja nie potrafiła sprostać potrzebom obywateli, społeczeństwo zaczęło szukać kogoś, kto przywróci Niemcom wiarę w siebie i wskaże cel. Na fali takich oczekiwań społecznych do władzy doszła partia nazistowska (NSDAP), na czele której stał Adolf Hitler. Głosiła ona populistyczne hasła – odbudowy pozycji Niemiec, likwidacji bezrobocia, poprawy sytuacji ekonomicznej kraju. W roku 1932 partia nazistowska wygrała demokratyczne wybory do parlamentu, a w roku 1933 Hitler objął stanowisko kanclerza.

Praca w grupach: zadanie 2 (10 minut)

Zadaj pytanie: jak myślicie, co naziści zaproponowali Niemcom? Rozdaj każdej z grup rozsypankę (Załącznik nr 4). Pracując dalej w grupach, uczniowie i uczennice mają za zadanie dopasować problemy, przed którymi stało społeczeństwo niemieckie na początku lat 30. do rozwiązań, które proponowali naziści, a następnie zaprezentować wyniki na forum klasy. Ponownie dokonaj podsumowania, notując na tablicy proponowane przez uczniów odpowiedzi – obok haseł wypisanych w poprzednim etapie, a następnie w formie kolejnego krótkiego wykładu przybliż pierwsze lata rządów nazistów.

Przykładowy komentarz nauczycielski:

Hitler zaoferował Niemcom całkiem nowy model państwa. W miejscu dotychczasowych, powstałych po upadku Cesarstwa, struktur społecznych i politycznych pojawił się system, który zapewniał poczucie bezpieczeństwa i przynależności. Zlikwidowane zostało bezrobocie, a sytuacja materialna przeciętnego Niemca zaczęła się odczuwalnie poprawiać. Propaganda oraz pewne sukcesy na arenie międzynarodowej sprawiły, że Niemcy poczuli, że odzyskują dawną dumę i należne im miejsce w Europie. Ceną tego było jednak całkowite podporządkowanie się obywateli totalitarnej władzy. W perspektywie kilku lat społeczeństwo niemieckie w znaczącej części dobrowolnie rzekło się swej wolności na rzecz wszechwładnego Führera i jego partii. W kolejnych

miesiącach po objęciu władzy naziści uzyskali coraz większą kontrolę nad aparatem państwowym, a zwłaszcza policją, z której stworzyli narzędzie politycznej inwigilacji i terroru. Doprowadzili do coraz większego ograniczenia swobód obywatelskich oraz usunięcia z parlamentu opozycyjnych posłów i aresztowania przeciwników politycznych (którzy zostali osadzeni w pierwszych obozach koncentracyjnych). Wszelkie organizacje mogące sprzeciwiać się działaniom NSDAP – np. związki zawodowe – zostały rozbite albo przejęte przez nazistów. W perspektywie całego kraju opór społeczny i polityczny wobec działań Hitlera właściwie nie istniał.

Podsumowanie (10 minut)

Rozdaj wszystkim uczniom i uczennicom fragment tekstu Sebastiana Haffnera (Załącznik nr 5), prosząc o lekturę. Następnie zadaj pytanie: dlaczego doszło do narodzin tak bestialskich praktyk, które opisałeś na początku lekcji? Zachęć do przedstawienia swoich domysłów na forum klasy.

Zapewne młodzież przedstawi wiele pomysłów, warto jednak wskazać następujące kwestie:

- społeczeństwo niemieckie wierzyło, iż Führer posiada plan na odbudowę silnych Niemiec, dlatego też nie tylko zgadzało się, ale wyraźnie popierało wprowadzane przez nazistów zmiany;
- dyfuzja odpowiedzialności i technika gotowania żaby (nie byłem komunistą / socjalistą / związkowcem);
- propaganda o wyższości rasowej (ideologia Herrenvolk), która w sposób „naukowy” tłumaczyła konieczność wykluczenia każdego, kto nie pasował do wizji „czystej” rasy (w tym przede wszystkim ludności żydowskiej) poza nawias społeczeństwa – co w swej ekstremalnej postaci doprowadziło do Holocaustu.

Uwaga dodatkowa dla nauczyciela prowadzącego lekcję:

Próbując zrozumieć sytuację, która doprowadziła do przejęcia władzy przez nazistów, jak również panującą w Niemczech w okresie umacniania przez nich rządów z rokiem 1939 jako umowną cezurą końcową, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na jedną kwestię: naziści planowali budowę nowego społeczeństwa, ale jeżeli tylko ktoś mieścił się w określonych przez nich ramach rasowych oraz dostosował się do wyraźnych norm kulturowych i obyczajowych, jak również nie angażował się w opozycyjną działalność polityczną, mógł zapewne wyłącznie pozytywnie postrzegać zmiany zachodzące w kraju pod rządami Adolfa Hitlera. Sytuacji tej początkowo nie zmienił wybuch wojny – sukcesy armii niemieckiej były powodem do dumy, zaś masowa grabież prowadzona na terenach podbitych krajów w wymierny sposób przyczyniła się do wzrostu zamożności niejednej rodziny niemieckiej. W tej, nazwijmy ją, aryjskiej perspektywie, nie mieści się jednak kwestia, która była

bezsprzecznie najczarniejszą kartą historii XX-wiecznej Europy – eksterminacja ludności żydowskiej. U korzeni nazistowskiej polityki wobec Żydów leżała długa i niechlubna tradycja europejskiego (obejmującego także obie Ameryki) antysemityzmu, który został spotęgowany w II połowie XIX wieku przez ideologię rasistowską oraz eugeniczną. W latach 20. XX wieku w Niemczech był on dodatkowo podsycany przez głosicieli teorii, że zarówno klęska wojenna cesarskich Niemiec, jak i powołanie Republiki Weimarskiej, było spowodowane przez komunistów i lobby żydowskie (sloganowy „cios w plecy”). Można przez to doszukiwać się pewnego psychologicznego uzasadnienia dla pozytywnego odzewu, z jakim spotkało się wprowadzenie ustaw norymberskich (z 1935 roku), czy szerzej – nazistowska polityka antyżydowska. Nie bez znaczenia jest zarazem fakt, że pewna część społeczeństwa niemieckiego finansowo skorzystała na nowym prawodawstwie.

Osobnym zagadnieniem jest relacja tych zjawisk do masowej eksterminacji ludności żydowskiej, której dopuścili się nazistowskie Niemcy w czasie II wojny światowej. Historycy i socjologowie wciąż spierają się o to, czy można ją porównywać z innymi przypadkami, takimi jak ludobójstwo Ormian dokonane przez Turków albo mieszkańców Konga przez Belgów (w obu przypadkach bezkarność sprawców mogła stanowić inspirację dla Hitlera), czy też Holokaust pozostaje poza porównaniami i wymyka się wszelkim próbom racjonalnej analizy. Niezależnie od przyjętego poglądu wskazać należy, iż o ile nastroje antysemickie, które były powszechne w międzywojennej Europie – w tym w Polsce – zapewniały niezwykle korzystne podłoże pod nazistowskie prawodawstwo rasowe wymierzone w Żydów, o tyle w żadnym wypadku nie można poprzestać na prostym uzasadnieniu, że bezpośrednio doprowadziły one do zbrodni, jaką był Holokaust. Z tego też powodu z niezwykłą ostrożnością należy podejmować aspekt antysemityzmu w niniejszym scenariuszu (i w jakimkolwiek innym kontekście).

Martin Niemöller, *Kiedy naziści przyszli...*

Kiedy naziści przyszli po komunistów, nie protestowałem, nie byłem przecież komunistą.

Kiedy przyszli po socjaldemokratów, nie protestowałem, nie byłem przecież socjaldemokratą.

Kiedy przyszli po związkowców, nie protestowałem, nie byłem przecież związkowcem.

Kiedy przyszli po Żydów, nie protestowałem, nie byłem przecież Żydem.

Kiedy przyszli po mnie, nie było już nikogo, kto mógłby protestować.

Martin Niemöller, niemiecki pastor, więzień obozu koncentracyjnego w Dachau.

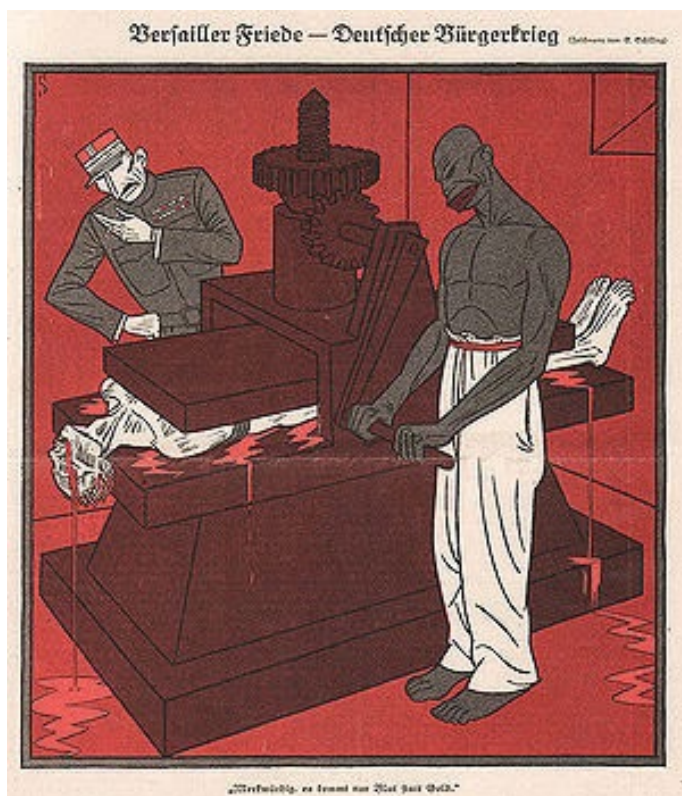
Tłumaczenie: Tomasz Skonieczny

Niemiecki plakat z 1919 r. potępiający traktat wersalski z pytaniem „Co utracimy?” i odpowiedzią: „20% ziem, 10% ludności, 1/3 produkcji węgla kamiennego, 1/4 produkcji zbóż i kartofli, 4/5 rudy żelaza, wszystkie kolonie i flotę handlową”. Ze zbiorów Niemieckiego Muzeum Historycznego

1922/3. Dzieci bawiące się bezwartościowymi banknotami podczas hiperinflacji w Niemczech. Fot. Getty Images

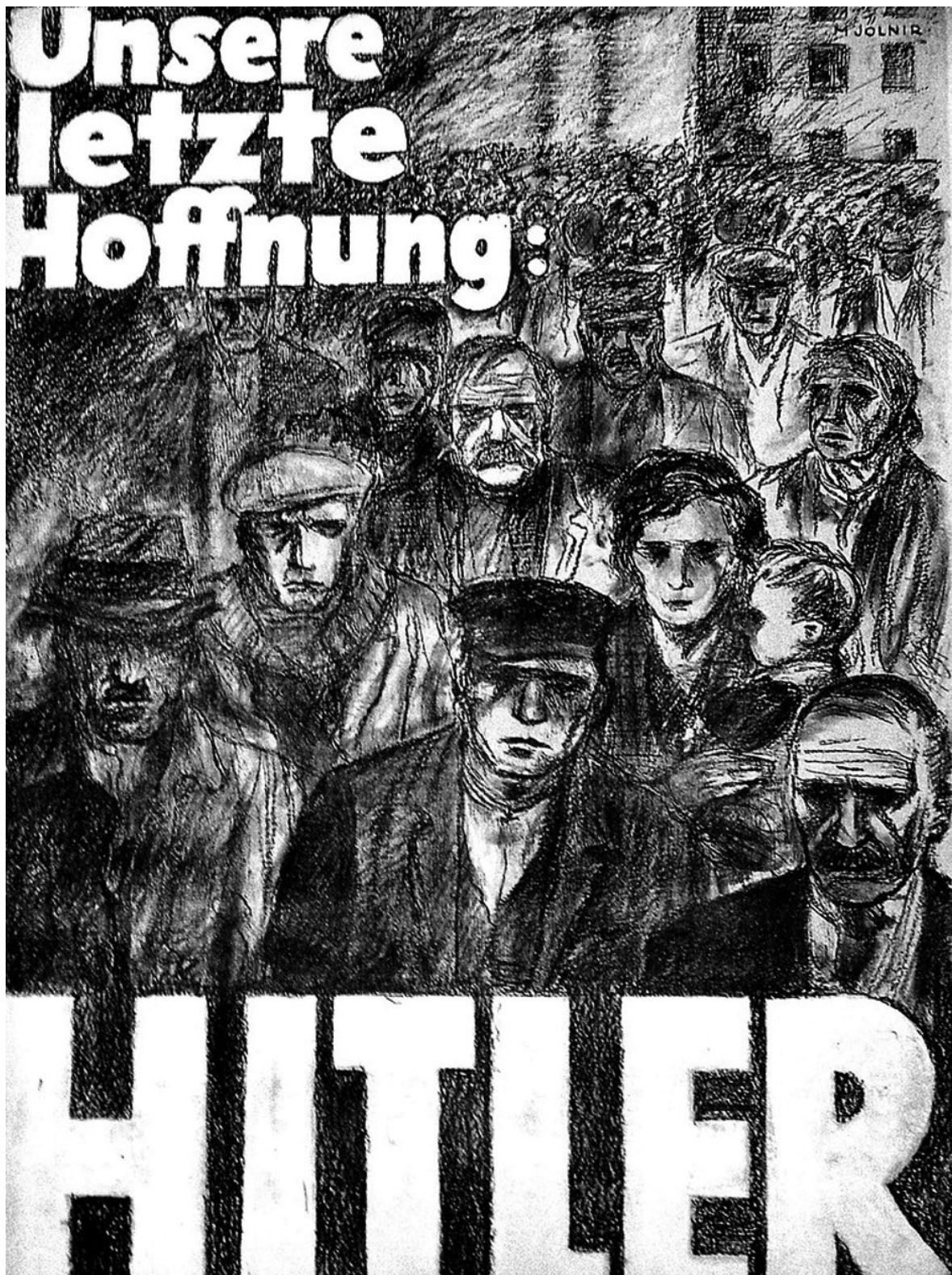
Karykatura z 1922 r.: Francja „wyciskająca” z Niemiec reparacje wojenne, opublikowana w piśmie „Simplicissimus” (nr 18/1922), skądinąd krytycznym wobec radykalizmów politycznych

Propagandowa pocztówka z 1923 r.: „Niemcy, pamiętajcie o tym!”, ukazująca „cios w plecy” – rzekomo zadany niemieckiej armii w 1918 r. przez lewicowych polityków, kapitalistów i Żydów

Podczas Wielkiego Kryzysu. Na tabliczce: „Szukam pracy – jakiegokolwiek”. Fot. ze zbiorów Niemieckiego Muzeum Historycznego

Plakat z 1932 r. z napisem „Nasza ostatnia nadzieja: Hitler”

UTRATA TERYTORIUM	REWIZJA GRANIC
PONIŻENIE	LEBENSRAUM (PRZESTRZEŃ ŻYCIOWA) NA WSCHODZIE
REPARACJE	POWIĘKSZENIE TERYTORIUM KOSZTEM SĄSIADÓW (W TYM POLSKI)
BEZROBOCIE	ODRZUCENIE TRAKTATU WERSALSKIEGO
KRYZYS GOSPODARCZY	IDEOLOGIA RASY PANÓW (HERRENVOLK)
<p>Instrukcja do rozsypanki: w polach o kolorze żółtym przedstawione są problemy, przed jakimi stało społeczeństwo niemieckie na początku lat 30. XX wieku. W polach o kolorze zielonym przedstawione są rozwiązania, jakie naziści proponowali, aby rozwiązać te problemy (realnie lub propagandowo). Na jeden problem może przypadać więcej niż jedno rozwiązanie, jak i jedno rozwiązanie może odpowiadać na więcej niż jeden problem.</p>	WSKAZANIE GRUP „PODLUDZI” (ŻYDZI, SŁOWIANIE, ROMOWIE)
	ZAPRZESTANIE PŁACENIA REPARACJI WOJENNYCH
	ROBOTY PUBLICZNE
	ROZWÓJ PRZEMYSŁU ZBROJENIOWEGO
	ROZBUDOWA ARMII

Ze wspomnień Sebastiana Haffnera

Wieczorem siedzieliśmy wszyscy w tej samej kantynie, słuchając radiowego przemówienia Hitlera, w cieniu jego chmurnego wzroku, którym spoglądał na nas z portretu wiszącego na ścianie. Członkowie SA opanowali obecnie scenę, śmiejąc się bądź przytakując głowami w stosownych momentach, nieomal tak dobrze jak deputowani do Reichstagu. My zaś siedzieliśmy lub staliśmy stłoczeni, i w tej ciasnocie kryła się potworna nieuchronność. Bardziej niż zwykle byliśmy wydani na pastwę słów, rozbrzmiewających w radio, uwięzieni pomiędzy sąsiadami, o których nie wiedzieliśmy, jakiego ducha są dziećmi. Niektórzy byli najwyraźniej pełni entuzjazmu. Inni spoglądali wzrokiem nieprzeniknionym. Przemawiał tylko jeden: ów niewidzialny w radio. Kiedy skończył, nadeszło najgorsze. Zabrzmiało: Niemcy ponad wszystko – i wszystko uniosło ramiona. Kilku, jak ja, zwlekało. Miało to w sobie coś potwornie upadającego. Lecz czyż nie chcieliśmy zdać naszego egzaminu? Nagle, po raz pierwszy owładnęło mną uczucie tak silne jak posmak w ustach: „To się przecież nie liczy. Ja tym nie jestem, to nie ma znaczenia”. I z tym właśnie uczuciem ja także uniosłem ramię i trzymałem wyprostowane w powietrzu, mniej więcej przez trzy minuty. Tyle trwają Pieśń o Niemcach i pieśń Horsta Wiesela. Większość śpiewała chórem, dziarsko i grzmiąco. Ja zaś tylko poruszałem nieco wargami, maskując śpiew, tak jak się to robi w kościele podczas śpiewu chorału. Wszystkie ramiona zawisły w powietrzu; i tak staliśmy przed bezokim odbiornikiem radiowym, który wyciągał w górę jedynie nasze ramiona, niczym lalkarz ramiona swoich marionetek, i śpiewaliśmy lub tylko udawaliśmy śpiewanie; a każdy był gestapowcem drugiego.

Sebastian Haffner, *Historia pewnego Niemca. Wspomnienia 1914–1933*, Kraków 2007.

Sebastian Haffner – prawnik, dziennikarz, historyk, ale przede wszystkim emigrant z nazi-stowskich Niemczech. W swojej autobiograficznej powieści opisuje rozkład dawnych struktur społecznych, rozpoczęty wybuchem I wojny światowej w 1914 roku, marsz hitlerowców po władzę i upadek Republiki Weimarskiej.